

تحلیل ویژگی‌های امید صادق در نظریه انتظار مقام معظم رهبری (حفظه الله)

محمدهادی منصوری*

چکیده

امام خامنه‌ای همواره اهتمام ویژه‌ای به تبیین درست و علمی مهدویت داشته‌اند و نظریه انتظار ایشان در هندسه‌ای نظام‌مند در قالب بیانات متعدد به جامعه عرضه شده است. از محورهای اصلی نظریه، «امیدصادق» و کارآمدی آن در ایجاد و مانایی انتظار است. این پژوهش، ضمن تبیین چرایی انتظار و امید و گونه‌های آن، رابطه امیدصادق و انتظار را از نگاه ایشان با روش توصیفی تحلیلی، بررسی می‌کند. در نظام اندیشه‌ای مقام معظم رهبری، امید صادق «هدفمند»، «حرکت آفرین و مولد انتظار» و «ملازم با اعتماد» است. همچنین امید صادق موتور محرک انتظار در ساحت فرد و جامعه است و با جلوگیری از احساس پوچی و سستی و رکود، تقویت انگیزه، نشاط آفرینی، آماده‌سازی برای ظهور را در هر فرد تسهیل می‌کند. بر پایه چنین امیدی، مبارزه در راه خیر و صلاح، مقابله با ظلم، استقرار عدالت، پیشرفت و موفقیت در جامعه اسلامی بروز می‌نماید و امید صادق به دیگر ملت‌های مظلوم گسترانده می‌شود. از اهم راهکارهای تقویت امید صادق، رابطه قلبی با امام زمان (عج)، معرفی جامعه متکامل موعود و یادکرد ولادت منجی عالم بشریت است.

واژگان کلیدی

نظریه انتظار، ایجاد و پویایی انتظار، اندیشه مهدویت، امید صادق، جامعه متکامل موعود.

mansouri@maaref.ac.ir
تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۸/۰۲

*. استادیار گروه معارف قرآن و حدیث دانشگاه معارف اسلامی.
تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۳/۲۵

مقدمه

اندیشه مهدویت، ترسیمی روشن از آینده‌ای است که در تمام ادیان و مکاتب با عناوین متفاوت وجود دارد و انتظار از مهم‌ترین آموزه‌های آن است. در طول تاریخ این اندیشه در حیات سیاسی اجتماعی شیعیان کم‌رنگ یا به عبارتی دچار انحراف شد؛ ولی در روند انقلاب اسلامی ایران، این نگرش تغییر کرده و به اندیشه‌ای کارساز و رهگشا تبدیل شد که چنین تغییر نگرشی مرهون تلاش نظریه‌پردازان و اندیشوران اسلامی، از جمله مقام معظم رهبری است. در اندیشه مقام معظم رهبری، عنصری که می‌تواند در شخص منتظر، نقش انگیزه‌دهنده را ایفا کند، امید است که این واژه مکرر در بیانات ایشان در مقوله مهدویت به کار رفته و امید را به‌عنوان بزرگ‌ترین خاصیت اعتقاد به مهدویت (بیانات مقام معظم رهبری،^۱ ۱۳۹۴/۰۳/۱۴) و به‌منزله خون در کالبد و در حکم روح در جسم دانسته‌اند. (بیانات، ۱۳۷۶/۰۹/۲۵)

ضرورت وجود امید در فرد منتظر از دو زاویه قابل طرح است:

اول، وابستگی اصل انتظار به امید؛ زیرا کسی که به آمدن شخصی امید ندارد، منتظر آمدن او نیز نخواهد بود و خود و امکانات خود را برای آمدن آن فرد آماده نخواهد کرد.

دوم، عبور از پیچ‌وخم‌های مسیر انتظار؛ زیرا انسان منتظر در عصر غیبت، علاوه بر اینکه شماتت‌های بسیار دشمنان مبنی بر عدم فرارسیدن ظهور را خواهد شنید، دشواری‌های مسیر آماده‌سازی جامعه برای تحقق ظهور را نیز پیش‌رو دارد که این دشواری‌ها را باید حل کند و در نتیجه همه موارد، نیازمند پشتوانه بزرگ انگیزشی است که در مفهوم امید وجود دارد. (منصوری، ۱۳۹۸: ۷۳)

باید توجه داشت از جمله مسائلی که مقام معظم رهبری همواره در تعریف و تحقق انتظار به آن تأکید می‌ورزند، ایجاد و مانایی امید در جامعه منتظر است. از محورهای اصلی نظریه یادشده، امید صادق است. نوشتار پیش‌رو، تلاش دارد در پاسخ به این سؤال که «از منظر مقام معظم رهبری، امید صادق چه ویژگی‌هایی دارد و رابطه آن با انتظار منجی چیست؟» با مراجعه به آثار مکتوب و نقل شده از مقام معظم رهبری در سایت‌ها و استناد به آیات و روایات، ضمن تبیین چیستی انتظار و امید و گونه‌شناسی آن خاستگاه قرآنی - روایی محور مذکور را بررسی کرده و کارآمدی امید صادق در نظریه انتظار مقام معظم رهبری را با روش توصیفی تحلیلی پژوهش نماید.

پیشینه

ابتدا باید توجه داشت که بیانات مقام معظم رهبری در مجموعه‌های مختلفی گردآوری شده است.

۱. به دلیل فراوانی استنادات به بیانات مقام معظم رهبری در این مقاله و به دلیل رعایت اختصار زین پس به‌جای «بیانات مقام معظم رهبری» از واژه «بیانات» استفاده شده است.

همچنین در برخی سایت‌ها، بیانات به صورت موضوعی منعکس شده است. یکی از مجموعه‌های موضوعی که به جمع‌آوری بیانات مقام معظم رهبری در زمینه مهدویت پرداخته، کتاب *ما منتظریم* است؛ گرچه در قسمت‌هایی از آن به موضوع امید اشاره شده ولی مسئله ارتباط امید و انتظار مطرح نشده است. همچنین کتاب *ما منتظریم* و دیگر مجموعه‌های موضوعی که در سایت‌ها وجود دارند، تنها به موضوع بندی اکتفا نموده و رویکرد قرآنی و روایی بیانات مقام معظم رهبری را مدّ نظر قرار نداده‌اند. لذا ضرورت پرداختن علمی تر به بیانات ایشان انکارناپذیر است و خلأ آن در مجامع علمی مشهود است.

برپایه چنین دغدغه‌هایی در همایشی با عنوان «نظریه انتظار در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای» که با همت پژوهشکده مهدویت و آینده‌پژوهی به منظور تبیین آموزه‌های دینی مرتبط با مسئله انتظار برگزار شد، مقالاتی در این زمینه ارائه شده است. (پژوهشکده مهدویت و آینده‌پژوهی: ۱۳۹۸) که این مقالات نیز به چپستی امید صادق و نحوه کارآمدی امید و ارتباط آن با انتظار اشاره نموده‌اند. از این رو، نگارنده بر آن است تا نحوه کارآمدی امید در ایجاد و پویایی انتظار را از منظر مقام معظم رهبری تبیین و تا حدّ توان به مستندات و تحلیل قرآنی و روایی آن اشاره نماید.

واژه‌شناسی

۱. انتظار

در لغت

انتظار واژه‌ای عربی از ریشه (ن.ظ.ر) است، برخی صاحبان لغت عرب، نظر و انتظار را به یک معنا می‌دانند و به معنای «حس بینایی» (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۵ / ۲۱۵)، «چشم به راه بودن یا وقوف و تمهّل». (زبیدی، ۱۴۱۴: ۷ / ۵۳۹) و برخی معنای این دو واژه را به صورت جدا از هم معنا می‌کنند؛ از جمله مصطفوی که «نظر» را «درنگ در امور مادی و معنوی با بصر یا بصیرت» معنا می‌کند و «انتظار» را اختیار نظر و دقت در رؤیت معنا می‌نماید. (مصطفوی، ۱۳۶۰: ۱۲ / ۱۶۸) و در زبان فارسی، انتظار به معنای «چشم به راه بودن و نگرانی» است. (معین، ۱۳۸۱: ۱ / ۱۹۸) همچنین «ترقّب» و «تربّص» (مصطفوی، ۱۳۶۰: ۴ / ۲۵؛ ۱۲ / ۱۶۸) دو واژه مترادف انتظار هستند.

در اصطلاح

انتظار به معنای «آماده و مهیا شدن برای یک رویداد» در عرصه مهدویت به معنای چشم به راهی منجی همراه با آمادگی برای ظهور حضرت حجت عجل الله تعالی فرجه است.

قرآن کریم در آیاتی مانند: (اعراف / ۷۱)، (هود / ۹۳)، (توبه / ۵۲) به مسئله انتظار اشاره نموده است و روایات تفسیری ذیل آیات بر این مهم رهنمون است. (بحرانی، ۱۴۱۵: ۳ / ۱۳۰؛ عیاشی، ۱۳۸۰: ۲ / ۲۰) همچنین از رسول خدا ﷺ روایت شده است:

اگر از دنیا جز یک روز نماند، خدا آن روز را آن قدر طولانی می‌کند، تا فرزندم مهدی ﷺ که اسم او اسم من و کنیه او کنیه من است، ظهور کند و عدالت را بگستراند، بعد از آن که زمین را ظلم و جور فراگیرد. (اربلی، ۱۳۸۱: ۲ / ۴۴۶؛ مفید، ۱۴۱۳: ۲ / ۳۴۰؛ ابن طاووس، ۱۴۰۰: ۱ / ۱۷۶)

از این رو سفارش شده است:

اُنْتَظِرُوا الْفَرَجَ وَ لَا تَيَاسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ فَإِنَّ أَحَبَّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ اُنْتَظَارُ الْفَرَجِ.
(ابن بابویه، ۱۳۶۲: ۲ / ۶۱۶؛ مجلسی، ۱۴۰۳: ۵۲ / ۱۲۳)

باید دانست که مقام معظم رهبری، انتظار را کلیدواژه‌ای اصلی برای فهم دین (بیانات، ۱۳۹۰/۴/۱۸) و دارای مفهومی بسیار وسیع (بیانات، نیمه شعبان، ۱۳۸۴/۶/۲۹) می‌داند و معانی متعددی برای آن بیان می‌کند، از جمله: امید به پایان زندگی بشریت (بیانات، ۱۳۷۰/۱۱/۳۰)، امید همراه با تلاش (بیانات، نیمه شعبان، ۱۳۶۹/۱۲/۱۱)، امید به گشایش در گره بشریت (بیانات، ۱۳۸۷/۷/۲۵) و به‌طور کلی مقام معظم رهبری انتظار را امید همراه با حرکت و آمادگی برای دستیابی به دنیایی سرشار از عدالت، صمیمیت و معنویت با حضور حضرت ولی عصر ﷺ معنا می‌نماید.

۲. امید (رجاء)

در لغت

امید، واژه‌ای فارسی و به معنای آرزو، رجاء، چشم‌داشت، توقع، انتظار، اعتماد و استواری است. (معین، ۱۳۸۶: ۱ / ۱۹۴) معادل عربی آن «رجاء» از ریشه (ر ج و) و به معنای «توقع و أمل» (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۱۴ / ۳۰۴) و همچنین به معنای تمایل و توقع امر خیر و پسندیده‌ای ممکن‌الحصول است که فرد برای تحقق آن خود را آماده می‌نماید (مصطفوی، ۱۳۶۰: ۴ / ۷۹) و ضد آن یأس است. (فراهیدی، ۱۴۱۰: ۶ / ۱۷۶)

همچنین سه واژه «أمل»^۱ (مصطفوی، ۱۳۶۰: ج ۱، ص: ۱۴۹)، «طمع»^۲ (مصطفوی، ۱۳۶۰: ۴ / ۷۸)

۱. أمل: ترقُّب برای امری که حصول آن بعید است.

۲. طمع: تمایل به امری که حصول آن به دلیل آماده‌نکردن اسباب و شرایطش بعید است.

و «منی»^۱ (مصطفوی، ۱۳۶۰: ۱۱ / ۱۸۶) با واژه «امید» دارای ارتباط معنایی هستند که با توجه به معنای این واژگان، تنها واژه «رجاء»، معادل واژه «امید» است؛ چراکه سه واژه دیگر تنها معنای امیدواری صرف، بدون آمادگی و عمل را دربردارند؛ ولی در معنای واژه «رجاء» آمادگی و عمل نهفته است.

در اصطلاح

امید یکی از ویژگی‌های انسانی و نمایانگر خواسته‌های بشر و آینده‌نگری اوست. طبق نظریه معروف چالرز ریک اسنایدر، امید مجموعه‌ای از نیروی اراده ذهنی و نیروی راهیابی است برای دستیابی فرد به اهدافش که به سه جزء اصلی ذهنی تقسیم می‌شود: اهداف که جایی میان ممکن و غیرممکن قرار دارند، نیروی اراده که نیرویی است که انسان را به سمت تفکر امیدبخش سوق می‌دهد و نیروی راهیابی که بازتاب برنامه‌های ذهنی یا نقشه‌های راه است که راهنمای تفکر امیدبخش است. (اسنایدر، ۱۳۹۷: ص ۲۰ - ۱۶)

زیربنای فکری نظریه امید، انتظار فرد برای موفقیت در دستیابی به هدف تعریف شده است. (محققیان، ۱۳۹۵: ۳۶) دیدگاه امید دارای دو بُعد است: توانایی طراحی گذرگاه‌هایی به سوی هدف‌های مطلوب با توجه به موانع موجود و توانایی ایجاد انگیزه برای شروع و تداوم حرکت در این گذرگاه‌ها، لذا امید مفهومی آموختنی است و تقریباً می‌توان هر موقعیتی را به صورت امیدوارانه تفسیر نمود، همه افراد نیز تفکر امیدوارانه را دارند و می‌توانند آن را افزایش دهند. (محققیان، ۱۳۹۵: ۹۴) از این روست که امید به عنوان سپر حفاظتی در تمام عرصه‌ها (جسمی، عاطفی، روان‌شناختی، معنوی و اجتماعی) مفید است و در پژوهش‌ها مورد تأکید قرار گرفته است. (بهاری، ۱۳۹۳: ۱۹۲)

بنابراین امید دارای سه جزء خواهد بود، تعیین هدف، نیروی اراده و نیروی راهیابی و البته جزء چهارم آن قدرت صبر خواهد بود که در این نظریه روان‌شناسی بیان نشده است؛ ولی تلاش برای رسیدن به هدف مستلزم صرف زمان است. قرآن کریم نیز به گونه‌های مختلفی به امید و امیدواری اشاره دارد.

با توجه به داده‌های قرآنی می‌توان دریافت که یکی از اهداف بیان قصه‌های قرآنی انبیاء، پروراندن امید در دل انسان‌هاست: گلستان شدن آتش نمرود بر حضرت ابراهیم، (انبیاء / ۶۹) بازگشت حضرت یوسف به آغوش پدر (یوسف / ۱۰۰) نمادهایی از تقویت امید است؛ همچنین خدا در آیات قرآن کریم از جمله آیه «وَلَا تَيْأَسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَيْأَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ» (یوسف / ۸۳) از ناامیدی نهی می‌فرماید. برپایه روایات نیز چیزی که انسان‌ها را به حرکت و امیدواری می‌دارد،

۱. منی: میل به حصول امری همراه با تقدیر و اندازه‌گیری آن است.

نیروی امید است، در روایتی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم:

الْأَمَلُ رَحْمَةٌ لِأُمَّتِي، وَ لَوْ لَا الْأَمَلُ مَا أَرْضَعَتْ أُمَّمٌ وَكِدًّا وَ لَا غَرَسَ غَارِسٌ شَجْرًا.

امید و آرزو رحمت اُمت من است، اگر امید نبود هیچ مادری بچه خود را شیر نمی‌داد و هیچ کشاورزی نهال درختی را نمی‌کاشت. (حلوانی، ۱۴۰۸: ۲۱)

در عرصه مهدویت نیز رمز حیات شیعه، امید به ظهور منجی عالم بشریت حضرت مهدی علیه السلام است؛ چنان‌که مقام معظم رهبری در این باره می‌فرماید:

یک نفر معتقد به مسئله مهدویت طبق اعتقاد تشیع در سخت‌ترین شرایط، دل [را] خالی از امید نمی‌داند و شعله امید همواره وجود دارد. (بیانات، رحلت امام خمینی، ۱۳۹۴/۳/۱۴)

۳. گونه‌شناسی امید

باید دانست که اگرچه در نگاه اولیه، آنچه از واژه «امید» به ذهن متبادر است، معنایی مثبت است؛ اما ممکن است به دلیل متعلق آن و یا عوامل و موانعی، امید به دو قسم صادق و کاذب تقسیم شود: گاهی امید از ناحیه خدا و اولیاءالله القا می‌شود، گاه از ناحیه شیطان! از این رو آموزه‌های وحیانی امید صادق را تأیید و امید کاذب را شیطانی و دروغین برمی‌شمارد. جهان‌بینی توحیدمحور، امید صادق را رحمتی می‌داند از جانب خدای منان که حرکت، پویایی و مانایی جامعه در مسیر کمالات اخلاقی و سعادت ابدی را به ارمغان می‌آورد.

امید صادق همچون کلید که درب‌های بسته را به روی انسان می‌گشاید، سختی‌های روزگار همچون سختی‌های جنگ با دشمن را آسان می‌کند. (نساء / ۱۰۴) در مقابل، امید کاذب عامل سستی، پوچی و افول جامعه است؛ زیرا امید کاذب امیدی است شیطانی که دیگر در آن رضای حضرت حق و اقتدا به اسوه آسمانی وجود ندارد. (نساء / ۱۱۹) در بیانیه گام دوم که منشوری است فراروی ایران اسلامی برای ورود به «دومین مرحله خودسازی و جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی» و «آمادگی برای طلوع خورشید ولایت عظمی (ارواحنا فداه)» آمده است:

پیش از هر چیز، نخستین توصیه من امید و نگاه خوش‌بینانه به آینده است. بدون این کلید اساسی همه قفل‌ها، هیچ گامی نمی‌توان برداشت. آنچه می‌گویم یک امید صادق و متکی به واقعیت‌های عینی است. (بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، بهمن ماه، ۱۳۹۷)

بنابراین، مقام معظم رهبری نظریه انتظار خنثی را مردود دانسته و آن را فهم و برداشت غلط افراد

مغرض و نادان می‌داند و از انتظاری که معنای آن دوری از هر اقدام و عمل مثبت و مجاهدت و اصلاح باشد، نهی می‌فرماید (ر.ک: بیانات، نیمه‌شعبان، ۱۳۶۹/۱۲/۱۱) و آن را با انتظاری که افضل اعمال امت است (برقی، ۱۳۷۱: ۱ / ۲۹۱؛ مجلسی، ۱۴۰۳: ۵۲ / ۱۲۲) ناسازگار و مخالف ادله عقلی و نقلی می‌داند. (ر.ک: بیانات، نیمه‌شعبان، ۱۳۶۹/۱۲/۱۱ و بیانات، نیمه‌شعبان، ۱۳۸۷/۸/۲۵)

ویژگی‌های امید صادق و رابطه آن با انتظار

۱. هدفمندی

از منظر مقام معظم رهبری، یکی از ویژگی‌های امید صادق، هدفمندی و واهی نبودن امید در عرصه انتظار است؛ چراکه آینده روشن برای بشریت و ظهور موعود و منجی و عدالت‌گستر در سرتاسر جهان قطعی است و حقیقی بودن امید، پرده از حقیقی بودن ظهور حضرت علیه السلام و حقیقت ستیزه میان حق و باطل و پیروزی حق بر باطل برمی‌دارد. (ر.ک: دیدار افشار مختلف مردم، روز نیمه‌شعبان، ۱۳۸۷/۰۵/۲۷) درواقع با توجه به معنای اصطلاحی امید، می‌توان گفت هدف یکی از ابعاد کلیدی آن است؛ زیرا تقریباً تمام آنچه فرد انجام می‌دهد به سمت دستیابی به هدف است؛ امید با هدف آغاز می‌گردد، بدون هدف دلیلی برای راهیابی یا اعمال اراده وجود ندارد، بدون هدف هیچ حرکت مشخصی وجود نخواهد داشت و حرکت‌ها بدون برنامه‌ریزی و اتفاقی خواهد بود، (بهار، ۱۳۹۳: ۱۶۶) در عرصه مهدویت، حقیقت و هدف دستیابی به ظهور امام زمان علیه السلام است.

۲. حرکت آفرین و مولد انتظار

یکی از ویژگی‌های امید از منظر مقام معظم رهبری، حرکت آفرینی است؛ درواقع آنچه انسان‌ها را به حرکت وا می‌دارد و به انسان‌ها نیرو می‌بخشد، امید است، (ر.ک: بیانات، نیمه‌شعبان، ۱۳۸۱/۷/۳۰؛ ۱۳۷۴/۱۰/۱۷)

بنابراین حرکت آفرینی امید از ویژگی‌ها و ملازمات امید صادق به‌شمار می‌رود، امیدی که فرد دست‌روی‌دست بگذارد و کاری انجام ندهد، امید صادق نخواهد بود، در «أحسن‌القصص» قرآن بعد از آن که حضرت یعقوب علیه السلام به فرزندانش سفارش می‌کند که در جستجوی یوسف و برادرش باشند، می‌فرماید: «وَلَا تَيْأَسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَيْأَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ».

با توجه به آیه مذکور، انسان ناامید هرگز تلاش نمی‌کند و برای حل مشکلات خود هیچی حرکتی انجام نخواهد داد؛ لذا امید است که موجب حرکتی در افراد می‌شود. در علم روان‌شناسی چنین امیدی، امید فعال نامیده می‌شود و امیدی که براساس خیالات و آرزوها شکل گرفته باشد،

امیدی منفعلانه است؛ (ر.ک: سیولی و بی‌بیلر، ۱۳۹۱: ۵۳) درحالی که امید، منفعل نیست. افراد امیدوار در گوشه‌ای نمی‌نشینند، تا اتفاقات خوب به‌نحوی سحرآمیز در زندگی شان رخ دهند، آنها به‌طور مداوم درگیر امید هستند. (همان: ۱۷) از طرفی با توجه به تعریف اصطلاحی امید، حرکت نقش بسیار مهمی در شکل‌گیری مفهوم امید دارد؛ چراکه انسان برای دستیابی به اهدافی که مشخص نموده باید حرکت کند؛ حضرت علی علیه السلام نیز امید بدون عمل را نفی می‌نماید و می‌فرماید:

از کسانی نباش که بدون عمل، به سعادت در آخرت امید دارند و توبه را با آرزوهای دور و دراز به تأخیر می‌اندازند. (نهج‌البلاغه، قصار ۱۵۰، ۴۹۷)

بنابراین، یکی از رابطه‌های امید و انتظار در نگاه مقام معظم رهبری این است که امید صادق، انتظارزا می‌باشد؛ زیرا همانطور که گذشت، در هندسه فکری ایشان، انتظار بدون حرکت و تلاش به‌هیچ‌وجه معنا ندارد و تا امید نباشد، چنین حرکت و تلاشی پدید نمی‌آید.

از این رو در بیانی از مقام معظم رهبری، جامعه به کشتی‌ای تشبیه شده است که در دریای طوفانی قرار دارد؛ اگر افراد کشتی عقیده داشته باشند، تا فرسنگ‌ها هیچ ساحلی وجود ندارد، چون مرگ خود را حتمی می‌یابند، قطعاً دست از حرکت و تلاش برمی‌دارند و حتی به پیشواز مرگ خواهند رفت؛ اما اگر افراد کشتی بدانند به‌طور حتم ساحلی وجود دارد، حتی اگر ندانند آن ساحل کجاست، تمام تلاش خود را به‌کار خواهند گرفت و با کمک یکدیگر و حرکت و تلاش صحیح و جهت‌دار، تا رسیدن به ساحل انتظار خواهند کشید و مقاومت خواهند کرد. (ر.ک: بیانات، ۱۳۷۴/۱۰/۱۷) لذا طبق فرمایش معظم‌له، انتظار از امید جدا نیست؛ بلکه انتظار در جایی است که امید وجود دارد.

۳. ملازم با اعتماد

از دیگر ویژگی‌های امید ملازم بودن آن با اعتماد است. امیدی که انتظار به منجی را ایجاد می‌کند، مبتنی بر باورداشت منجی و حضور عینی آن است، تازمانی که باور به منجی وجود نداشته باشد، امید به نجات هم معنا پیدا نمی‌کند و اگر امید به نجات معنا نیابد، انتظاری که افضل جهاد امت پیامبر است، محقق نمی‌شود. بنابراین می‌توان اذعان داشت که ایجاد انتظار مطلوب متوقف بر وجود امیدی است که آن امید ریشه در اعتقاد به منجی داشته باشد. اعتماد، لازمه انتظار است و این هر دو، ملازم با امید است و امروز این امید، امری لازم برای همه ملت‌ها و مردم دنیا می‌باشد. (بیانات، ۱۳۶۸/۱۲/۲۲)

انسان برای امیدوار بودن باید به چیزی ایمان و اعتماد داشته باشد؛ چراکه عدم اعتماد سبب سلب امید می‌گردد؛ هم‌چنانکه حضرت موسی علیه السلام هنگامی که به رود نیل رسیدند و سربازان و لشکریان

فرعون به آنها نزدیک شدند، زمانی که حتی یاران حضرت موسی علیه السلام را ترس و استرس فرا گرفته بود در پاسخ به قوم خود که گفتند: «انا لمدركون»، (شعراء / ۶۱) با اعتمادی کامل فرمودند: «ان معی ربی سیه‌دین». (شعراء / ۶۲)^۱ لذا حضرت موسی علیه السلام امید داشت؛ چون خدا را با خود می‌دید.

در نتیجه اعتماد ملازم با امید است و اگر اعتماد نباشد، امیدی هم به وجود نخواهد آمد؛ همچنین شکست سپاه اسلام در جنگ احد در آیه ۱۴۴ آل عمران به دلیل عدم اعتماد به وجود پیامبر صلی الله علیه و آله پس از شایعه کشته شدن حضرت بود. (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۴ / ۳۸)

از این رو یکی از ویژگی‌های امید صادق در نظریه انتظار، اعتماد به وجود عینی حضرت حجت علیه السلام است. چنین اعتمادی ریشه در اعتقاد دارد؛ چنان که مقام معظم رهبری در این باره می‌فرماید:

اعتقاد به وجود مقدس حضرت ولی عصر، سبب زنده ماندن امید در دل‌ها می‌گردد و معتقد به این اصل می‌داند یک پایان روشن حتمی وجود دارد، پس سعی می‌کند خودش را به آن برساند. (ر.ک: بیانات، ۱۳۷۶/۰۹/۲۵)

پس این یأسی که گریبان‌گیر نخبه‌های دنیاست برای ما بی‌معناست. (ر.ک: بیانات، ۱۳۸۱/۰۷/۳۰)

در تحقیقات روان‌شناسی نیز اثبات شده است افرادی امیدوارند که به یک یا چند محور ارزشی ایمان دارند. (سیولی و بی‌بیلر، ۱۳۹۱: ۱۳) بنابراین از تلازم اعتماد با امید (بیانات، ۱۳۶۸/۱۲/۲۲) و نیز تلازم امید با ایمان می‌توان دانست اعتماد ملازم با ایمان است.

۴. موتور محرک انتظار

بی‌شک، در بیانات مقام معظم رهبری امید نه تنها در ایجاد انتظار نقشی اساسی و مهم دارد؛ بلکه در پویایی و مانایی انتظار نیز دارای نقشی بسیار مهم است. آنچه انسان‌ها را به حرکت وامی‌دارد و به آنها نیرو می‌بخشد، امید است. (ر.ک: بیانات، نیمه شعبان، ۱۳۸۱/۰۷/۳۰) با این بیان می‌توان دانست امید صادق در پویایی انتظار نقش‌آفرین است. نقش پویاگرایانه امید صادق نسبت به انتظار در دو ساحت فرد و جامعه به شرح ذیل قابل تبیین است:

یک. در ساحت فرد

کارآمدی امید صادق به عنوان موتور محرک انتظار در ساحت فردی عبارت‌انداز:

۱. طبق بیان علامه طباطبایی مراد از این معیت حفظ و یاری خداست، همان یاری که خدای تعالی در اول بعثت و بعثت برادرش به آن دو وعده داده بود که «إِنِّي مَعَكُمْ»، (طه / ۴۶) نه معیت به معنای ایجاد و تدبیر، چون معیت به این معنا در موسی و فرعون به طور مساوی بود و اختصاص به موسی علیه السلام نداشت. (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۱۵ / ۲۷۷)

- جلوگیری از احساس پوچی، سستی و رکود

امید سبب دوری از احساس پوچی و سستی است. مقام معظم رهبری امید را عامل جلوگیری کننده از احساس بیهودگی و ضایع شدن و سردرگمی نسبت به آینده توصیف می‌کند. (بیانات، ۱۳۹۳/۰۳/۲۱) همچنین از منظر مقام معظم رهبری یأس، علت پوچی‌گرایی و احساس بیهودگی و غرقه شدن در شهوات آنی دختران و پسران، در کشورهای غربی است. (بیانات، ۱۳۷۰/۱۱/۳۰)

از منظر مقام معظم رهبری، امید در باورداشت مهدویت به منزله خون در کالبد و در حکم روح در جسم است. (ر.ک: بیانات، ۱۳۷۶/۹/۲۵؛ نیمه شعبان ۱۳۸۴/۰۶/۲۹) احساس درونی عدم توانایی که ریشه در یأس و ناامیدی دارد، عامل رکود و بی‌تحركی و مانع پیشرفت و تعالی انسان و جامعه است. (ر.ک: بیانات، نیمه شعبان، ۱۳۸۴/۶/۲۹)

حاکمان جور نیز برای تسلط بیشتر بر جامعه از ابزار یأس و ناامیدی بهره برده‌اند و احساس ناتوانی را به ملت تلقین می‌کنند. جامعه‌ای که شکست را بپذیرد و شعار نمی‌توانیم، قادر نیستیم و ... بر افکار آحاد مردمانش حاکم باشد، هرگز پیروز و سرفراز نخواهد شد. مقام معظم رهبری در این باره می‌فرماید:

در یک دوران طولانی، ژن ناتوانی، ژن نمی‌توانیم، ژن وابستگی به دیگران را در ما تزریق کردند؛ از دوران قاجار تا دوران پهلوی، در ملت ما این احساس درونی عدم توانایی و عدم قدرت ایجاد شده. (بیانات، دیدار نخبگان جوان، ۱۳۹۵/۰۷/۲۸)

قرآن کریم سستی را نهی فرموده و عدم سستی را مشروط به ایمان می‌داند. (آل عمران / ۱۳۹) باورداشت «و اتم الاعلون» جز در گرو یقین به اصل «ما می‌توانیم» پدیدار نمی‌شود، یعنی مؤمن با انجام وظایفش در راه خدا در مواجهه با سختی‌ها و مشکلات سست نمی‌شود و همراه با شعار ما می‌توانیم، برتری خود را ثابت می‌نماید. از این رو در بیانیه گام دوم می‌خوانیم:

مدیریت‌های جهادی الهام گرفته از ایمان اسلامی و اعتقاد به اصل «ما می‌توانیم» که امام بزرگوار به همه ما آموخت، ایران را به عزت و پیشرفت در همه عرصه‌ها رسانید.

نکته دیگر اینکه شعار ما می‌توانیم زمانی کشور را به سوی سعادت سوق می‌دهد که ریشه در ایمان به خدای سبحان داشته باشد، وگرنه به تعبیر امیرمؤمنان علی علیه السلام از «أوثق فرص الشيطان» (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ / ۷۸) خواهد بود. در نتیجه مقام معظم رهبری شعار ما می‌توانیم را بعد از ایمان اسلامی بیان فرموده است.

- تقویت انگیزه

انگیزه علت فرضی رفتار و تداوم رفتار است، (مارشال ریو، ۱۳۸۰: ۳۱) به‌طور کلی انگیزش به دو قسم بیرونی و درونی تقسیم‌پذیر است، انگیزش بیرونی حول محور پاداش، تنبیه‌کننده و مشوق دور می‌زند؛ (مارشال ریو، ۱۳۸۰: ۱۰۷) و انگیزش درونی رفتاری است که صرفاً به‌خاطر علاقه و لذت ذاتی انجام دادن فعلیتی معین صورت می‌گیرد. درواقع انگیزش درونی، ریشه در مجموعه کوچکی از نیازهای روان‌شناختی (مانند: خودمختاری، اثربخشی، و کنجکاوی) دارد که در غیاب منابع انگیزش بیرونی مسئول شروع، دوام و پرداختن دوباره به رفتار است. (مارشال ریو، ۱۳۸۰: ۱۵۵)

از دیگر کارکردهای امید در مانایی انتظار تقویت انگیزه است و در نتیجه باعث حرکت و تلاش فرد می‌شود. کسی که انگیزه نداشته باشد، دچار یأس و ناامیدی خواهد شد و از حرکت و تلاش باز می‌ماند. (ر.ک: بیانات، نیمه‌شعبان، ۱۳۸۴/۰۶/۲۹) قرآن کریم برپایه امید صادق به عمل صالح فرا می‌خواند و این‌گونه انگیزه انجام کارهای نیک را تقویت می‌نماید. (کهف / ۱۱۰) اگر امید نباشد، انگیزه‌ای برای انجام عمل نیز وجود نخواهد داشت.

از این‌رو، قرآن کریم از ناامیدی و یأس پرهیز داده و آن را وصف کافران دانسته است. (یوسف / ۸۷) امید به استجاب دعاست که انگیزه انسان را به دعا و تضرع در درگاه الهی تقویت می‌کند و از استکبار ورزیدن نسبت به خدا دور می‌دارد. (غافر / ۶۰) خدای سبحان برای به‌وجود نیامدن یأس و ناامیدی در افراد و تقویت انگیزه‌شان جهت گام برداشتن و رفتن به سوی خدای منان در آیه ۱۰۲ توبه می‌فرماید: «وَ آخِرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَ آخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ». در تفسیر المیزان می‌خوانیم:

در اینکه فرمود: «عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ» منظور این بوده که امید را در دل آنها ایجاد کند، تا یکسره از رحمت خدا مأیوس نگردند، بلکه در میان خوف و رجاء باشند، همچنین جمله «إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ» جانب رجاء را قوت می‌دهد. (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۳۷۷/۹)

- نشاط‌آفرین و انرژی‌افزا

یکی از ویژگی‌های امید، نشاط‌آفرینی و ایجاد لذت معنوی در فرد است که پویایی انتظار در فرد و جامعه را در پی دارد. از منظر مقام معظم رهبری تنها نور امید است که جوانان را به نشاط وادار می‌کند و از دل مردگی و افسردگی آنان جلوگیری می‌کند، لذا نباید اجازه داد یأس بر دل‌ها حاکم شود و همواره باید انتظار فرج را در دل‌ها زنده کرد و معتقد بود که فرج محقق خواهد شد، مشروط بر آنکه انتظار واقعی باشد. (بیانات، نیمه‌شعبان، ۱۳۸۴/۰۶/۲۹) شادی با امید دارای ارتباطی مستقیم و

دوسویه است. انسان امیدوار، احساسی نیکو و حالتی شاد دارد که باعث نشاط و پویایی اش می‌گردد. امید، انرژی و پویایی انسان را افزایش می‌دهد و باعث می‌شود انسان بر تلاش خود برای رسیدن به ظهور حضرت حجت عجله الله، بیفزاید؛ از منظر مقام معظم رهبری نیز امید باعث تحرک و پویایی است و ناامیدی باعث بی‌عملی است. (بیانات، نیمه‌شعبان، ۱۳۸۴/۰۶/۲۹) از این رو در روایات به پویایی و تلاش سفارش شده است؛ چنان که امام کاظم علیه السلام، می‌فرماید: «اعْمَلْ لِدُنْيَاكَ كَأَنَّكَ تَعِيشُ أَبَدًا وَ اعْمَلْ لِآخِرَتِكَ كَأَنَّكَ تَمُوتُ غَدًا». (ابن بابویه، ۱۴۱۳: ۳ / ۱۵۶)

- آماده‌سازی خود برای ظهور

باید توجه داشت که انسان امیدوار به ظهور، خویشتن را برای ظهور حضرت عجله الله آماده می‌کند. نفس انتظار و امید است که به انسان جرأت اقدام و حرکت و نیرو می‌بخشد. از این رو شیعیان و پیروان امام زمان علیه السلام باید کسب آمادگی معنوی، روحی و ایمانی را جزء وظایف خود بدانند و سرمایه عظیم امید، ایمان و نورانیت را در خود ایجاد کنند، تا در حرکت جهانی امام زمان در ردیف نزدیکان، خواص، یاران و همکاران حضرت قرار گیرند. (ر.ک: بیانات، ۱۳۷۲/۱۱/۸)

پیامبر صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «أَفْضَلُ جِهَادٍ أُمَّتِي انْتِظَارُ الْفَرَجِ». (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴: ۳۵) از نگاه قرآن کسانی اهل هجرت و جهاد در راه خدایند که به رحمت الهی امیدوارند. (بقره / ۲۱۸) در حقیقت منتظر فرج، کسی است که خود را برای ظهور آماده کند، وگرنه انتظار فرج با «افضل جهاد بودن» هم‌خوانی نخواهد داشت؛ زیرا جهاد ترک سعی و عمل نیست، بلکه جرأت اقدام و حرکت است.

دو. در ساحت جامعه

امید فرد، ویژه خود اوست و امید اجتماع برای اجتماع است که همگی افراد در آن شرکت دارند، گاهی امید فرد برای اجتماع است و فرد در راه آرمان اجتماع می‌کوشد و رنج می‌برد. امید اجتماعی وقتی شدت یافت، هدف اجتماعی و آرمان بشری خواهد شد. (صدر، ۱۳۷۸: ۲۱) از این رو امید اجتماعی نیز در مانایی انتظار به شرح ذیل کارآمد است:

- تلاش مستمر برای پیشرفت و انجام کارهای نیک

تلاش برای پیشرفت و موفقیت از سفارش‌های ائمه علیهم السلام است. (ابن بابویه، ۱۴۰۳: ۳۴۲) جامعه‌ای مایوس به هیچ پیشرفت و موفقیتی دست نمی‌یابد و نمی‌تواند منتظر باشد. این بیان مقام معظم رهبری که می‌فرماید: «مهم‌ترین مانع پیشرفت یک شخص و یک ملت، ناامیدی و تاریک دیدن افق است». (بیانات، ۱۳۸۵/۰۶/۲۵)

بیانگر کارکرد امید صادق در مانایی انتظار از طریق تلاش جهت نیل به پیشرفت و موفقیت جامعه است. مقام معظم رهبری ایران اسلامی را کشوری امیدوار معرفی می‌کند که به امید پیشرفت و موفقیت، اقدام، تلاش و انقلاب کرد و این امید و تلاش باید ادامه یابد، تا در سایه این تلاش بی‌وقفه، جهان، به جهانی تبدیل شود که در آن انسانیت و ارزش‌های انسانی محترم است و ستمگر و زورگو، فرصت و جایی برای اقدام و انجام خواسته و هوی و هوس خود پیدا نکند. (ر.ک: بیانات، ۱۳۶۹/۱۲/۱۱)

از منظر روان‌شناسی نیز امید، همان اندازه که با بودن سروکار دارد، با رسیدن نیز مرتبط است، امید روشی برای زندگی کردن است و همچنین ابزاری نیرومند برای رسیدن به اهداف، افراد امیدوار به چیزی بیش از موفقیت‌های فردی دست می‌یابند و سعی می‌کنند به امید بشریت تبدیل شوند. (سیولی و بی‌بیلر، ۱۳۹۱: ۴۰۴)

یکی از کارکردهای امید صادق، تلاش مستمر در انجام عمل خیر است. به تعبیر مقام معظم رهبری، امید به مبارزه در راه خیر و صلاح معنا می‌بخشد. (ر.ک: بیانات، نیمه‌شعبان، ۱۳۶۸/۱۲/۲۲)

تلاش فزاینده و مستمر در انجام کار نیک و خیر آن‌چنان مهم است که همانند امید به آینده‌ای روشن، یک بُعد از انتظار به‌شمار می‌آید. (ر.ک: بیانات، ۱۳۶۹/۱۲/۱۱) در قرآن کریم نیز فردی که به لقای پروردگار امیدوار است، باید به انجام اعمال صالح روی آورد (کهف / ۱۱۰) و طبق آیه ۵۵ سوره نور انجام‌دهندگان کارهای نیک و تلاشگران در راه خیر، شایسته خلافت روی زمین‌اند.

- گستراندن امید به ملت‌های مظلوم

از کارکردهای امید در مانایی انتظار در جامعه گستراندن این امید به ملت‌های ضعیف و مظلوم است؛ از منظر مقام معظم رهبری ایران در سایه امید توانایی انجام کارهای بزرگ را یافته است؛ از این‌رو نور امید باید بر ملت‌های ضعیف و مظلوم دنیا نیز بتابد، تا کارهای دنیا اصلاح شود و مشکلاتشان به مرور زمان حل گردد؛ ولی اگر ملت‌ها مایوس بمانند، روزبه‌روز وضع بدتر خواهد شد. (ر.ک: بیانات، ۱۳۶۹/۱۲/۱۱)

گستراندن امید به ملت‌های ضعیف و مظلوم باعث بیداری ملت‌هاست، مقام معظم رهبری به‌وجودآمدن جمهوری اسلامی ایران در قرن بیستم و رهبری آن به‌دست قائد عظیم الشان و روحانی و پاگیری نهضت‌های اسلامی و بیداری ملت‌هایی مثل الجزایر را که با تصمیم خود اسلام را انتخاب نمودند و پیروز شدند، به‌خاطر امیدی می‌دانند که آموزه‌های اسلامی در جریان انتظار فرج به انسان‌ها آموخته است. (بیانات، نیمه‌شعبان، ۱۳۷۰/۱۱/۳۰)

آری! این یکی از سنت‌های الهی است؛ به‌همین دلیل آیات قرآن کریم، خود ملت‌ها را مسئول عواقب کارهایشان معرفی می‌کند. (انفال / ۵۳) برای دست‌یافتن به جامعه‌ای متعالی باید ملت‌ها با

امید و انگیزه وارد کارزار شوند و خودشان با تمام وجود خواستار تغییر به سوی آرمان‌های مدینه فاضله باشند تا خدای سبحان به حکم «وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى» (نجم / ۳۹) برکت دهد و پیروزی را نصیب مؤمنان گرداند و به وعده «وَتُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ» (قصص / ۵) تحقق بخشد.

- عدم تسلیم در مقابل ظلم و ظالم

یکی از کارآمدی‌های امید در مانایی انتظار این است که افراد جامعه همواره با ظلم در حال مبارزه خواهند بود. مقام معظم رهبری علت تسلیم شدن بسیاری از روشنفکران و حتی علمای مذهبی در کشورهای مسلمان و تن در دادن و تحمل آنان به ننگ و فضاحتی که آمریکا بر آنان تحمیل نموده را یأس و ناامیدی می‌دانند (ر.ک: بیانات، ۱۳۷۳/۱۰/۲۷) و در این باره می‌فرماید:

نباید اجازه داد که تصرف شیطان‌ها و ظلم و عدوان طواغیت عالم، شعله امید را در دل خاموش کند. (بیانات، ۱۳۶۸/۱۲/۲۲)

در قرآن کریم نیز حضرت موسی علیه السلام، قوم خود را به استعانت از خدا و صبر در برابر سختی‌ها و اذیت و آزار فرعونیان فرا می‌خواند و با «إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَ الْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ» (اعراف / ۱۲۸) در دل قوم خود امید ایجاد می‌کند (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۸ / ۲۲۵) و در آیه بعد از شکایت بنی‌اسرائیل حضرت موسی علیه السلام آنان را امیدوار می‌نماید و می‌فرماید: «عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ».

- تلاش برای استقرار عدالت

قرآن کریم به مؤمنان دستور داده است: «كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ.. فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدُوا»؛ (نساء / ۱۳۵) همچنین در آیه دیگری می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ». (مائده / ۸) قوام صیغه مبالغه به معنای بسیار قیام کننده است، یعنی باید در هر حال و در هر کار و در هر عصر و زمان قیام به عدالت کنید که این عمل خلق و خوی شما شود و انحراف از آن برخلاف طبع و روح شما گردد. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۴ / ۱۶۱)

ایجاد و استقرار عدالت در جامعه از مهم‌ترین اهداف و دستاوردهای حکومت حضرت مهدی علیه السلام است.^۱ بنابراین منتظران، همواره برای برقراری مقدمات آن آرمان ناب، تلاش می‌نمایند. وجود امید به

۱. لَنْ تَقْضِيَ الْأَيَّامَ وَاللَّيَالِيَ حَتَّىٰ يَبْعَثَ اللَّهُ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ بَيْتِي يُوَاطِئُ اسْمُهُ اسْمِي يَمْلَأُهَا عَدْلًا وَ قِسْطًا كَمَا مِلْتُمْ ظُلْمًا وَ جَوْرًا. (اربلی، ۱۳۸۱: ۲ / ۴۴۶؛ مفید، ۱۴۱۳: ۲ / ۳۴۰؛ ابن طاووس، ۱۴۰۰: ۱ / ۱۷۶)

برپایی عدالت مهدوی، مهم‌ترین عامل انتظار است و برپایه چنین امیدی است که عدالت‌خواهان بی‌عدالتی مبارزه نموده و سعی می‌کنند خود را به جامعه عصر ظهور نزدیک نمایند.

بنابراین، مقام معظم رهبری انتظار منتظران موعود را در درجه اول، انتظار استقرار عدالت می‌داند. از منظر ایشان، یأس و ناامیدی نخبگان، سبب قبول ظلم از مراکز قدرت بین‌المللی بر آنها گردیده؛ چراکه آنچه انسان را به حرکت وا می‌دارد، نیروی امید است. (ر.ک: بیانات، نیمه‌شعبان، ۱۳۸۱/۰۷/۳۰) پس انسان باید قدر امید را بداند و مطمئن باشد این فضای ظلم و جور که در دنیا مشاهده می‌شود، بدون تردید تغییر خواهد یافت و نقش ما تلاش و حرکت برای نزدیک نمودن آن روز است. (ر.ک: بیانات، ۱۳۹۷/۰۲/۱۰)

سه. اهم راهکارهای تقویت امید صادق به منجی

آنچه امید به منجی را در دل‌ها پدید می‌آورد و آن را تقویت می‌کند، عبارتند از:

- رابطه قلبی و معنوی بین آحاد مردم و امام زمان علیه السلام

یکی از راهکارهای ایجاد امید که باعث تولد انتظار در دل افراد جامعه می‌گردد، ارتباط قلبی و معنوی بین اشخاص و حضرت حجت علیه السلام است؛ چنان که مقام معظم رهبری در این باره می‌فرماید:

رابطه قلبی و معنوی بین آحاد مردم و امام زمان علیه السلام یک امر مستحسن، بلکه لازم و دارای آثاری است، امید و انتظار را به‌طور دائم در دل آنها زنده نگه می‌دارد. (بیانات، نیمه‌شعبان، ۱۳۶۸/۱۲/۲۲)

در روایات امام این‌گونه توصیف شده است؛

الْإِمَامُ الْأَنَسِيُّ الرَّفِيقُ وَالْوَالِدُ الشَّقِيقُ وَالْأَخُ الشَّقِيقُ وَالْأُمُّ الْبَرَّةُ بِالْوَلَدِ الصَّغِيرِ وَمَفْرَعُ الْعِبَادِ فِي الدَّاهِيَةِ النَّادِ. (مجلسی، ۱۴۰۷: ۱ / ۲۰۰)

از سویی دیگر امام زمان علیه السلام در نامه‌ای به شیخ مفید فرمودند:

إِنَّا غَيْرُ مُهْمَلِينَ لِمُرَاعَاتِكُمْ وَلَا نَاسِينَ لِدُكْرِكُمْ وَلَا نُو لَ ذَلِكُ لَنْزَلِ يَكُمُ اللَّأْوَاءِ. (طبرسی، ۱۴۰۳: ۲ / ۴۹۷)

گفتنی است وقتی فرد بداند که امام علیه السلام یار و غمخوار اوست، در پریشانی‌ها و مشکلات به امام علیه السلام پناه می‌برد و امام امید او خواهد شد، بنابراین شعله امید همواره در دلش روشن خواهد ماند و هیچ‌گاه ناامید نخواهد شد و این امید مولد انتظار فرج خواهد بود.

از سفارش محمد بن عثمان، دومین نائب خاص امام زمان علیه السلام که به یکی از منتظران فرمودند: «... تَوَجَّهْ إِلَيْهِ بِالزِّيَارَةِ.» (ابن المشهدی، ۱۴۱۹: ۵۸۵؛ نوری، ۱۴۰۸: ۱۰ / ۳۶۴؛ مجلسی، ۱۴۰۳: ۵۳ / ۱۷۴) می‌توان استفاده نمود که به وسیله زیارات یا دعاهایی که در ارتباط با حضرت حجت علیه السلام است، فرد می‌تواند این ارتباط قلبی را با امام عصر علیه السلام برقرار نماید، افزون‌براین انسان به وسیله صحبت کردن با امام عصر علیه السلام می‌تواند این ارتباط قلبی و محبت و امید را ایجاد نماید؛ همچنین در روایتی آمده است: «إِنْ كَانَتْ لَكَ حَاجَةٌ فَحَرِّكْ شَفَتَيْكَ، فَإِنَّ الْجَوَابَ يَأْتِيكَ.» (ابن طاووس، ۱۳۷۵: ۲۱۱)

بنابراین طبق روایات نیز این ارتباط باعث به وجود آمدن امید در دل افراد می‌گردد که چنین امیدی مولد انتظار است. از منظر روان‌شناسی نیز روابط دوستانه و عاشقانه، سرچشمه امید به‌شمار آمده است. (سیولی و بی‌بیلر، ۱۳۹۱: ۲۹۳)

- معرفی جامعه متکامل موعود

یکی از راهکارهای ایجاد نور امید در دل شیعیان ترسیم جامعه‌ای پر از عدل و آینده‌ای روشن در جهان توسط حضرت صاحب‌الزمان علیه السلام است. این مهم باعث ایجاد انتظار در افراد و درنهایت حرکت و مبارزه با ظلم می‌گردد. درد بزرگ بشریت فقدان عدالت است و راهکار رفع این بی‌عدالتی‌ها در دنیا، طلب و انتظار ظهور مهدی موعود علیه السلام است. (بیانات، نیمه شعبان، ۱۳۸۱/۰۷/۳۰) ایشان شعله امید را در انتظار دنیایی روشن از نور عدل و داد ترسیم نموده (بیانات، ۱۳۶۸/۱۲/۲۲) و چنین انتظاری را این‌گونه تعریف می‌نماید:

این انتظار به معنای آن است که وجود ظلم و ستم در عالم، چشمه امید را از دل‌های منتظران نمی‌زداید و خاموش نمی‌کند. اگر این نقطه امید در زندگی جمعیتی نباشد، چاره‌ای ندارد، جز اینکه به آینده بشریت بدبین باشد. (بیانات، ۱۳۷۰/۱۱/۳۰)

سرانجام دنیا، مسئله‌ای است که همواره ذهن بشریت را به خود وا داشته و فردی که ترسیم روشن و واضحی از آینده خویش داشته باشد، نور امید همواره در دلش روشن خواهد بود و جزء منتظران قرار خواهد گرفت؛ از این رو روایات ذیل آیات ۵ سوره قصص و ۱۰۵ سوره انبیاء و ... آینده‌ای زیبا، پر از عدل و داد برای بشریت ترسیم نموده و مصداق «عبادی الصالحون» را یاران حضرت حجت علیه السلام در آخرالزمان معرفی می‌نماید.^۱ (استرآبادی، ۱۴۰۹: ۳۲۷؛ حرعاملی، ۱۴۲۵: ۵ / ۱۴۶)

۱. «حُسَيْنَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام، قَالَ قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ الْأَرْضَ يَرْتُهَا عِبَادِي الصَّالِحُونَ هُمْ أَصْحَابُ الْمَهْدِيِّ فِي آخِرِ الزَّمَانِ»؛ «عَنْ النَّبِيِّ أَنَّهُ قَالَ لَوْ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا يَوْمٌ وَاحِدٌ لَطَوَّلَ اللَّهُ ذَلِكَ الْيَوْمَ حَتَّى يَبْعَثَ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ بَيْتِي يَمْلَأُ الْأَرْضَ عَدْلًا وَ قِسْطًا كَمَا مِلْتُ جَوْرًا وَ ظُلْمًا.»

هم‌اکنون در جهان انسان‌ها گرفتار ظلم و بی‌عدالتی هستند و حتی کشورهای پیشرفته و صنعتی نیز با نظام سرمایه‌داری اداره می‌شود، درحالی‌که در دوران امام مهدی علیه السلام، ثروت و دارایی میان مردم تقسیم می‌شود، به طوری که هیچ محتاج و نیازمندی در زمان ظهور پیدا نمی‌شود.^۱ (بهاء‌الدین نیلی نجفی، ۱۴۲۶: ۱۱۴) هنگامی که آینده این‌گونه در میان مردم ترسیم گردد و باور چنین آینده‌ای شکل بگیرد، امید ظهور حضرت در دل‌ها شکل می‌گیرد و در مشکلات و سختی‌ها خود را نمی‌بازند.

- یادکرد ولادت منجی عالم بشریت

از راهکارهای به وجودآورنده بارقه امید در دل‌ها، یادکرد ولادت منجی عالم بشریت است؛ چراکه یاد ولادت حضرت علیه السلام در واقع اعتقاد انسان را نسبت به انتظار ظهور حضرت علیه السلام و واقعیت ظهور و رسیدن به جامعه آرمانی قوی‌تر می‌نماید و این یاد ولادت در دل انسان‌ها امید به وجود می‌آورد که پیامد آن ایجاد انتظار است. (ر.ک: بیانات، ۱۳۷۴/۱۰/۱۷)

چنین یادکردی در راستای عمل به دستور «وَذَكِّرْهُمْ بِأَيَّامِ اللَّهِ» (ابراهیم / ۵) است؛ زیرا به فرموده امام صادق علیه السلام یادکرد ایام الله، یعنی یادآوری نعمت‌های الهی (عیاشی، ۱۳۸۰: ۲ / ۲۲۲) و برپایه آموزه‌های وحیانی از بزرگ‌ترین نعمت‌های الهی، نعمت ولایت و امامت است. (مائده / ۳؛ بحرانی، ۱۴۱۵: ۵ / ۷۴۶)

با توجه به بیانات مقام معظم رهبری، روز ولادت حضرت حجت علیه السلام را می‌توان از شعائر الهی دانست و بزرگداشت آن را نشانه تقوای دل‌ها، همان‌طور که خدای متعال می‌فرماید: «ذَلِكَ وَمَنْ يُعِظْكُمْ شُعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ». (حج / ۳۲)

در آیه مذکور «شعائر الله» به معنای «نشانه‌های پروردگار» است که شامل سرفصل‌های آئین الهی و برنامه‌های کلی است، گرچه بدون شک «مناسک حج» از جمله شعائر است که مقصود آیه بوده؛ ولی عمومیت مفهوم آیه نسبت به تمام شعائر اسلامی به قوت خود باقی است. (ر.ک: مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۴ / ۹۷)

«پاسداشت ولادت حضرت مهدی علیه السلام» نیز از جمله شعائر الهی است که برپا داشتن این شعیره الهی باعث تابش نور امید در دل‌ها می‌گردد؛ چراکه سبب عمیق شدن اعتقاد بر وجود حضرت علیه السلام، و حس حضور عینی امام عصر علیه السلام در میان شیعیان و مسلمانان و حتی فراتر کافران می‌شود؛ برگزاری مجالس و جشن‌های نیمه‌شعبان علاوه بر آن که در روایات توصیه شده باعث سوق دادن جامعه به

۱. و یسوی بین الناس حتی لا یری محتاج.

سمت معنویت، تشویق افراد برای شناخت حضرت علیه السلام و ایجاد ارتباط با ایشان و حرکت به سمت ایجاد جامعه‌ای آرمانی می‌گردد، که موارد یاد شده مصداق امید و انتظاری پویاست؛ از طرفی نامیده شدن «روز جهانی مستضعفان» بر روز «نیمه‌شعبان» نیز به وجودآورنده امید است؛ چراکه روز جهانی مستضعفان، بنیان نهادن حکومت آنها بر زمین، ذیل حاکمیت امام عصر علیه السلام را یاد آوری می‌کند (قصص / ۵) و پایان دوره ظلم و استکبار توسط امام مهدی علیه السلام را نوید می‌دهد، هم‌چنان‌که امام خمینی علیه السلام بنیانگذار انقلاب اسلامی ایران بدان اشاره فرموده‌اند. (ر.ک: امام خمینی، بی‌تا: ۱۴ / ۴۷۳) لذا نور امید بیش‌ازپیش در دل‌ها روشن می‌شود و این پاسداشته‌ها سبب خلق امید و انتظاری پویا برای دست‌یافتن به حکومت مستضعفان خواهد شد.

نتیجه

از محورهای اصلی نظریه انتظار امام خامنه‌ای، امید صادق و کارآمدی آن در ایجاد و مانایی انتظار است؛ از آنجاکه آموزه‌های وحیانی، امید صادق را تأیید و امید کاذب را شیطانی و دروغین برمی‌شمارد، شناخت و تفکیک این دو امید، امری بایسته است؛ زیرا انحراف‌های عرصه مهدویت ریشه در امید کاذب دارد و پویایی و مانایی انتظار در پرتو امید صادق است. از منظر مقام معظم رهبری، امید صادق، هدفمند، حرکت آفرین، مولد انتظار و ملازم با اعتماد است.

امید رابطه‌ای مستقیم با پویا بودن انتظار دارد. پویایی انتظار در دو ساحت فرد و جامعه قابل بررسی است. مقام معظم رهبری امید را عامل جلوگیری کننده از احساس بیهودگی و ضایع شدن و سردرگمی نسبت به آینده توصیف می‌کند. امید صادق با تقویت انگیزه و نشاط‌آفرینی و انرژی‌زا، آماده‌سازی فرد برای ظهور را تسهیل می‌سازد؛ هم‌چنین امید صادق باعث پویایی انتظار در ساحت جامعه می‌شود.

از این‌رو جامعه امیدوار، برای پیشرفت و انجام کارهای نیک تلاش مستمر دارد و این امید را به سایر ملت‌های مظلوم جهان می‌گستراند و درمقابل ظلم و ظالم سرتسلیم فرو نمی‌آورد و برای استقرار عدالت می‌کوشد. برای تقویت چنین امید صادقی راهکارهایی از بیانات مقام معظم رهبری قابل اصطیاد است که اهم آن راهکارها عبارتند از: رابطه قلبی و معنوی بین آحاد مردم و امام زمان علیه السلام، معرفی جامعه متکامل موعود و یادکرد ولادت منجی عالم بشریت.

درد بزرگ بشریت فقدان عدالت است و راهکار رفع این بی‌عدالتی‌ها در دنیا، طلب و انتظار ظهور مهدی موعود علیه السلام، است. با دانستن رابطه امید صادق و انتظار در نظریه انتظار مقام معظم رهبری،

تلاش ایشان برای ایجاد و تعالی امید صادق در آحاد ملت شریف ایران و سایر ملت‌های جهان، درک پذیر و ملموس‌تر است و وظیفه برای ولایتمداران و مؤمنان روشن‌تر می‌گردد.

منابع و مأخذ

۱. قرآن مجید.
۲. نهج البلاغه، صبحی صالح، بی‌تا، قم، دارالهجرة.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی، ۱۳۶۲، *الخصال*، قم، جامعه مدرسین.
۴. ابن بابویه، محمد بن علی، ۱۴۰۳ق، *معانی الأخبار*، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
۵. ابن بابویه، محمد بن علی، ۱۴۱۳ق، *من لا یحضره الفقیه*، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چ دوم.
۶. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، ۱۴۰۴ق، *تحف العقول*، قم، جامعه مدرسین، چ دوم.
۷. ابن طاووس، علی بن موسی، ۱۳۷۵، *کشف المهجة لثمرة المهجة*، قم، بوستان کتاب، چ دوم.
۸. ابن طاووس، علی بن موسی، ۱۴۰۰ق، *الطوائف فی معرفة مذاهب الطوائف*، قم، خیام.
۹. ابن مشهدی، محمد بن جعفر، ۱۴۱۹ق، *المزار الكبير*، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
۱۰. ابن منظور، محمد بن مکرم، ۱۴۱۴ق، *لسان العرب*، بیروت، دار صادر.
۱۱. اربلی، علی بن عیسی، ۱۳۸۱ق، *کشف الغمة فی معرفة الأئمة*، تبریز، بنی‌هاشمی.
۱۲. استرآبادی، علی، ۱۴۰۹ق، *تأویل الآيات الظاهرة فی فضائل العترة الطاهرة*، قم، مؤسسة النشر الإسلامی.
۱۳. اسنایدر، چارلز ریک، ۱۳۹۷، *روان‌شناسی امید: شما می‌توانید از اینجا به آنجا برسید*، ترجمه فرشاد بهاری با همکاری آزاده خالقی، تهران، دانژه.
۱۴. امام خمینی، سید روح‌الله، بی‌تا، *صحیفه امام*، نرم‌افزار مجموعه آثار امام خمینی.
۱۵. بحرانی، سید هاشم، ۱۴۱۵ق، *البرهان فی تفسیر القرآن*، تهران، بنیاد بعثت.
۱۶. برقی، احمد بن محمد بن خالد، ۱۳۷۱ق، *المحاسن*، قم، دارالکتب الإسلامیة، چ دوم.
۱۷. بهاء‌الدین نیلی نجفی، علی بن عبدالکریم، ۱۴۲۶ق، *سرور أهل الإيمان فی علامات ظهور صاحب الزمان*، قم، دلیل‌ما.
۱۸. بهاری، فرشاد، ۱۳۹۳، *مبانی امید و امید درمانی، راهنمای امیدآفرینی*، تهران، دانژه، چ دوم.
۱۹. پژوهشکده مهدویت و آینده‌پژوهی، ۱۳۹۸، چکیده مقالات همایش بین‌المللی *نظریه انتظار در اندیشه حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای (دامت برکاته)*، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
۲۰. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، ۱۴۱۰ق، *غور الحکم و درر الکلم*، قم، دارالکتاب الاسلامی.
۲۱. حر عاملی، محمد بن حسن، ۱۴۲۵ق، *اثبات الهداة بالنصوص والمعجزات*، بیروت، اعلمی.

۲۲. حلوانی، حسین بن محمد بن حسن بن نصر، ۱۴۰۸ق، *نزهة الناظر و تنبيه الخاطر*، قم، مدرسة الإمام المهدي علیه السلام.
۲۳. حمیری، عبدالله بن جعفر، *قرب الإسناد*، ۱۴۱۳ق، قم، مؤسسه آل البيت علیهم السلام.
۲۴. زبیدی، محمد بن محمد، ۱۴۱۴ق، *تاج العروس من جواهر القاموس*، بیروت، دار الفکر.
۲۵. سایت تنظیم و نشر آثار آیت الله خامنه‌ای: <http://farsi.khamenei.ir>
۲۶. سیولی، آنتونی و هنری بی بیلر، ۱۳۹۱، *نیروی امید: بر مشکلات دلهره آور زندگیتان غلبه کنید... هر چه باشند*، ترجمه مریم قدیسی، تهران، ققنوس.
۲۷. صدر، سید رضا، ۱۳۷۸، *راه مهدی علیه السلام*، به اهتمام سید باقر خسروشاهی، قم، دفتر تبلیغات اسلامی.
۲۸. طباطبایی، سید محمدحسین، ۱۴۱۷ق، *المیزان فی تفسیر القرآن*، قم، دفتر انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۲۹. طبرسی، احمد بن علی، ۱۴۰۳ق، *الإحتجاج علی أهل اللجاج*، مشهد، مرتضی.
۳۰. عیاشی، محمد بن مسعود، ۱۳۸۰ق، *تفسیر العیاشی*، تهران، المكتبة العلمية الإسلامية.
۳۱. فراهیدی، خلیل بن احمد، ۱۴۱۰ق، *العین*، قم، هجرت، چ دوم.
۳۲. مارشال ریو، جان، ۱۳۸۰، *انگیزش و هیجان*، ترجمه یحیی سید محمدی، تهران، ویرایش، چ سوم.
۳۳. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، ۱۴۰۳ق، *بحار الأنوار*، بیروت، دار إحياء التراث العربی، چ دوم.
۳۴. محققیان، زهرا، ۱۳۹۵، *نظریه امید: راهکارهای ایجاد افزایش امید از دیدگاه قرآن و روان‌شناسی مثبت‌گرا*، تهران، پژوهشکده باقرالعلوم علیه السلام.
۳۵. مصطفوی، حسن، ۱۳۶۰، *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*، تهران، بنگاه نشر و کتاب.
۳۶. معین، محمد، ۱۳۸۱، *فرهنگ معین*، (دوره دو جلدی)، ادنا، تهران.
۳۷. مفید، محمد بن محمد، ۱۴۱۳ق، *الإرشاد فی معرفة حجج الله علی العباد*، قم، کنگره شیخ مفید.
۳۸. مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۷۴، *تفسیر نمونه*، تهران، دارالکتب الإسلامية.
۳۹. ملایی، حسن، ۱۳۹۶، *ما منتظریم: خورشید مهدویت در منظومه فکری حضرت آیت الله خامنه‌ای رهبر معظم انقلاب اسلامی*، قم، بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود علیه السلام.
۴۰. منصوری، محمدهادی و علیرضا شیرزاد، پاییز ۱۳۹۸، «انتظار پویا، در پرتو آموزه‌های وحیانی در اندیشه مقام معظم رهبری»، *فصلنامه انتظار موعود*، ش ۶۶، ص ۸۳ - ۶۱.
۴۱. نوری، حسین بن محمدتقی، ۱۴۰۸ق، *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*، قم، مؤسسه آل البيت علیهم السلام.
۴۲. ویژه‌نامه همایش *نظریه انتظار در اندیشه حضرت آیت الله العظمی*، ۱۳۹۸، روابط عمومی دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه حوزه قم و پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم.